

MURMESTARE EMBETET

I STOCKHOLM

497:e ARBETSÅRET

1983

Föredrag av Togo Danielsson vid Embetets sammankomst den 5 april 1979

Jag är född den 10 september 1904 och bodde högst upp på Dalagatan 70 i ett rum och kök utan värme och varmvatten. Hiss fanns det inte heller.

No 70 var byggt 1894—95 och var det sista färdiga huset från stan räknat. Bortom låg obebyggda berg och några påbörjade grunder. Där högg man sten och av skärvorna slog man makadam.

Mitt första minne av ett bygge var pappas nybygge för bostadsföreningen Framtiden vid Sockenvägen och Stockholmsvägen 1911—12. Axel Adling, Stigs pappa, var kontrollant vid bygget.

Det första bygge jag medverkade i var Liljeholmens Kabelfabrik, som då var ASEA-ägt. Fabriken låg på Liljeholmen uppe i backen. Den är nu riven. Det var sommaren 1920 och jag hjälpte till med varjehanda, mest var det rengöring.

Sommaren 1921 flyttade familjen till Ludvika, där jag tog realexamen i juni 1922 efter att ha gått fem år i Katarina Real. Den 26 juni började jag på lasaretsbygget i Ludvika, som pappa hade på entreprenad. Jag var grovarbetare med 1:08 kr/tim som var ordinarie lön. Jag fick så småningom hand om armeringen och smedjan och hjälpte dessutom till med litet av varje. Hade t ex brukskvarnen körts sönder fick man hjälpa till och jobba om nätterna med lagning. Senare fick jag också vara smedhalva när vi tillverkade alla räcken och hissgrindar samt fönster och skåp av järn för operationsavdelningen.

Under en period 26 juni—23 september 1924 var jag anställd hos Anders Diös som armerare på ett mindre lagerhus som byggdes åt KF. Det var bråttom med huset och gjutningen gick i två skift.

Höstterminen 1923 bar det iväg till Tekniska aftonskolan i Stockholm. Vi var två från Ludvika som pluggade hela dagarna och gick i skolan om

kvällarna. Proven togs till julen 1924. Hösten 1925 började vi i Bysans dagskola. Bysan var ju en märklig skola, där man läste en hösttermin oktober—december och en vårtermin januari—april. Sen fick man arbeta ett halvår i yrket och tjäna så det räckte till nästa läsehalvår. Föreståndare var arkitekt S Enblom, "Snurren" benämnd. Han hade sådana visdomsord som "Ser Ni en dörr med förbjuden ingång skall Ni gå in genom den. Då får Ni se något som Ni inte skulle ha sett annars" och "mina händer har satt sina fotspår på en taklist på Östermalm". Han var mänsklig och hade en del att säga som fastnade.

I matematik hade vi en termin gamle ingenjören Georg Eriksson som vikarie. Han hade varit föreståndare för skolan före Enblom och tyckte vi hade lärt oss mindre matematik än på hans tid. En gång när jag varit framme vid tavlan och räknat hade jag en formelsamling, som var tillåten. Men Georg E sade: "Det är nog bra med den här formelsamlingen men det är nog bättre att ha formlerna i huvudet, ty huvudet har man alltid med sig — även om man har det under armen".

Under aftonskolans tid levde jag på 100:— kr/månad — jag har anteckningarna kvar. Ett inneboenderum, litet alltså, delade min kamrat och jag på och det kostade 40:— i månaden. Vi gick på Norra Brunn och åt middag och där kostade en middag med ärtor, fläsk och pannkaka 90 öre.

Sommaren 1926 hjälpte jag pappa som då hade fått en entreprenad på Flygverkstäderna i Västerås. Den 30 april 1927 tog jag examen och den firades med middag på Metropol, som då var ganska nytt, i sällskap med alla lärarna. Sen skulle klassen resa till Berlin och Paris, men jag fick lämna tillbaka biljetten för pappa hade blivit sjuk igen. Jag fick istället åka till Västerås och ta hand om flygverkstäderna och slutföra entreprenaden.

När entreprenaden med flygverkstäderna var slutförd var pappa fortfarande sjuk. Han behövde inte min hjälp, så jag fick söka mig annat arbete. Det blev hos Axel Adling. Jag började på kv Loket nr 1, S:t Eriksgatan 64, i Atlasområdet i oktober 1927 med en månadslön på 350:— kr.

Den 31 december 1928 slutade jag hos Axel Adling som inte hade något mer att göra för mig. Den 1 januari 1929 började jag hos Johan A Sabel på en folkskolebyggnad i Dalen, Enskede. Han hade en gång varit rallare någonstans på södra stambanan och hade många historier att berätta. Han var en rakryggad person som senare, när jag kom in i Byggnadsföreningen, höll uppskattade friska anföranden där. Jag fortsatte att arbeta åt byggmästare Sabel. Han hade fått utbyggnaden av spårvägshallen i Enskede. När spårvägshallen var färdig i september 1930 blev jag arbetslös igen — den gamla vanliga visan med arbetsbrist. Men jag fick så småningom ett nytt arbete hos B K Jernberg.

På bygget Pilgatan 5 hade jag en timmermansbas, Edvin Wallkvist. Han kom en dag in på byggnadskontoret och sa: "Timmermanslaget har bestämt att vi ska hjälpa ingenjör'n sätta upp stommen." Det hade blivit bekant att

jag på söndagar och kvällar höll på med en grund till en sommarstuga i Boo. De höll sitt löfte och en söndagsmorgon kl 6 kom sju man. När de gick på kvällen var stommen färdig under pappat tak. Stugan var ändå 8,5 × 5,5 så det var en god hjälp. Tomten i Boo var 2 380 m² och kostade lika många kronor, 1:— kr/m² alltså.

Den 11 november 1931 blev jag godkänd som ansvarig byggmästare i Stockholm. Hösten 1931 byggde jag en sommarvilla ute på Boo på entreprenad. Den 1 januari 1932 började jag vikariera vid ASEA Ludvikaverken för min pappa, som återigen blivit sjuk.

Konflikten kom i maj 1933 och varade till februari 1934. Jag hade inget arbete, när den kom utan fick försörja mig så gott det gick. Som tur var för mig hade jag en hustru (vi hade gift oss 1932) som var sjuksköterska och hade plats. Hon hade ett gott ekonomiskt sinne och tack vare henne gick allt bra ändå.

En skolkamrat från Bysan, Sigurd Löfgren, och jag byggde ett par sommarvillor på Älgö. Vi gjorde allt arbete själva med ett par yngre arbetare som hjälp då och då. Vi hushållade och bodde på ön, fiskade litet. Förtjänsten var rätt skral — vi räknade över och för Sigge och mig blev det väl en 50-öring i timmen. Men vi hade ju något att syssla med.

Sen hjälpte jag byggmästare Sabels son Algot, som sysslade med litet av varje som t ex att sälja punkteringsfria cykelslangar av skumgummi.

Den 19 februari var jag i Lidköping och satte igång en entreprenad på ett HSB-hus, som Ekdahl & Lindner fått. Klockan 7 på morgonen stod ett 20-tal arbetssökande byggnadsarbetare och väntade på mig. Så ont om arbete var det då.

Jag fick nytt arbete hos Eriksson & Wallin. Den 1 oktober 1935 började jag vid Hötorget med det nya Tempo-varuhuset, som omfattade hela kv Tranhuvudet mellan Kungsgatan—Olofsgatan—Apelbergsgatan och Holländargatan. Det var inte rivet helt och hållet, när vi började. Jag hade för första gången en grävmaskin, en ångdriven som eldades med röksvaga kol. Det var Asfaltbolagets maskin och jag hämtade den på Nybrogatan, där Asfaltarna hade en grund till ett posthus. Grävmaskinen fick hjälpa till med rivningen, så den blev färdig och sen var det mycket sand att schakta, för grunden var delvis i två våningar under gatan.

Mycket folk var anställda — vi hade 100 grovarbetare, 50 murare på puts och ett timmermanslag på åtskilliga man. Den 1 oktober 1936 var det i alla fall i huvudsak färdigt, i synnerhet den lokal vars hyresgäst hade anlitat sakkunniga som förklarar "att det var tekniskt utförbart att färdigställa lokalen i tid" och därför hyrt sig en annan lokal.

Det var mitt sista arbete som anställd. Jag hade arbetat som anställd i ca 10 år och haft åtta anställningar. Aldrig hade jag haft en betald semester. Det var inte modernt på den tiden.

Hösten 1936 började mina planer ta form att bygga i egen regi. Verner

Nordström, som jag lärde känna 1928, hade stött mitt intresse och lovat hjälpa mig ekonomiskt. I mars 1937 satte jag igång i kv Sulitelma i Traneberg och hade dessutom några småarbeten, som jag fick av Beskows och Thörnbloms. Efter hösten 1937 fortsatte jag med kv Holaveden nr 2, även i Traneberg, och sålde Sulitelma, som bestod av 12 lägenheter, för 140 000:— kr.

När vi hade börjat i kv Holaveden, Erland Gustavsson och jag — vi hade husen bredvid varandra — ville murarna ha en uppgörelse för alla Tranebergsbyggarna som inte var anslutna till Byggmästareföreningen. Jag kommer ihåg, att Anders Ahlén kom ut och talade med Erland och mig om fördelen med att tillhöra BF. Vi gick med i föreningen och det har jag aldrig ångrat.

Sen var karusellen igång. 1937 omsatte jag 227 000:— kr och 1938 571 000:— kr med byggen i Traneberg och på Hammarbyhöjden. År 1939 hade jag en omsättning på 637 000:— kr med byggen på Hammarbyhöjden (kv Upptäcktsresanden och Havsforskaren).

Med kriget kom orostider. Jag hade köpt Morellträdet 9 på Kungsholmen för 335 000:— kr den 1 juli 1939 och avsåg att riva det. Men jag fick ställa i ordning det, banken var negativ och ingen människa ville råda mig att riva huset. Ingen visste någonting. Huset blev ett lik i lasten, så jag sålde det.

1941 blev nog det sämsta året med inkallelser etc; omslutningssiffrorna blev bara 157 000:— kr. 1942 blev också ett dåligt år. Jag hjälpte Erland Gustavsson, som blivit sjuk. Han hade tre hus i Östersund på entreprenad åt HSB.

1942 fick jag en entreprenad åt HSB i Bromma. Det var tre 2-våningshus med källare och där fick man ha cementrör till avloppet i hela huset. Huset hann inte bli färdigt, förrän de första skadorna kom, men det blev bra så småningom. Man fick byta ut det värsta och husen står kvar än.

1943 började jag i Abrahamsberg med två hus i kv Läseboken, som var mina första hus med statliga lån. Vid den tiden började man intressera sig för värmeisolering av ytterväggarna. Det var 1-stens fasadtegel, 5 cm glasullsmatta och sen en slaggplatta 7 cm på insidan samt puts.

Så följde husen rad i rad, det ena efter det andra. Det har inte varit några pauser.

För mig har det alltid varit sysselsättning. Det har fortsatt med mest egenregi-byggen, räkningsjobb och underliga entreprenader. Allmänt utanonsrerade entreprenader har jag inte haft några.

Det har varit trevligt och nyttigt att inte ha haft större verksamhet än att man har haft tid att syssla med detaljer med konstruktörer och arkitekter. Jag har också haft tillfälle tänka om beträffande material och arbetsmetoder; det är mycket billigare att tänka om på papperet än ute på bygget.

Det har varit en rolig tid från början till slut och slut är det väl inte än, men nu kan det vara dags att sluta det här anförandet.

